

VĚČNÉ NÁVRATY NOVÝCH ŘÁDŮ: O ŘÍJNOVÉ REVOLUCI, SOCIÁLNÍM INŽENÝRSTVÍ A KONCI STÁTU I PRÁVA

Jiří Příbáň*

Abstrakt: Říjnová revoluce patří do široké palety moderní víry v konec politiky, odumírání státu a jeho nahrazování racionální správou společnosti. Toto schéma, v němž legální legitimitu státu střídá nelegální revoluce zaměřená na zrušení státu a práva a vytvoření zcela nové společnosti, jejímiž základními hodnotami jsou revolučnost i racionální organizace, odlišuje Říjnovou revoluci roku 1917 od klasických revolucí konce 18. století i většiny emancipačních revolucí 19. století. V této stati se proto nejprve zabývám problémem legality, hodnot a legitimacy státu. V následující části analyzuji legitimitu Říjnové revoluce v kontextu obecné revoluční dynamiky. V závěrečné části se vracím k problému hodnot v právu a politice a jejich proměnlivosti, která znemožňuje, aby se z nich staly fundamenty systémů pozitivního práva a politiky. Říjnová revoluce zde slouží jako příklad regresu, k jakému takové pokusy vedou v kterékoli moderní společnosti. Zároveň však odmítám popisovat ji jako izolovaný nebo ojedinělý fenomén, a naopak ji zasazují do rámce obecných depolitizačních a sociálně inženýrských tendencí moderní doby. Stejně jako avantgardnímu sovětskému umění nelze porozumět bez znalosti italského futurismu, ani Říjnové revoluci nelze porozumět bez této obecné legitimizace modernity.

Klíčová slova: Říjnová revoluce, bolševismus, legitimita, depolitizace, teror, sociální inženýrství

ÚVODNÍ POZNÁMKY

Revoluce nemá legální základ a formu, a proto také nemůže mít právněteoretický popis. Je to situace, ve které dosavadní kritéria platnosti práva již neexistují, zatímco nová kritéria se teprve formují. Sřet vůlí předchází jakoukoli možnost ustavit normativní řád.

Tuto konkurenční situaci, ve které není jasné, jaký nárok na platnost nebo, řečeno jazykem právněpozitivistické teorie, jaká základní norma nebo pravidlo uznání se nakonec v souboji různých skupin uvnitř té či oné společnosti prosadí, nelze vyřešit legálně. Jejím základním znakem je naopak rozklad systému pozitivního práva, rozsáhlé porušování právních předpisů a vynucování pravidel, která jsou s nimi v přímém konfliktu. Právní teorie proto nemůže uchopit revoluci jinak než v reduktivní interpretaci jako pouhou patologií systému pozitivního práva,¹ která se dříve či později zhojí, když nový systém postupně obnoví svou vynutitelnost a autoritu v rámci celé společnosti.

Zatímco revoluce je legálně myslitelná jen jako difference mezi různými normativními nároky, o to víc otevírá problém, který je v moderní společnosti s legalitou neodmyslitelně spojen, totiž problém legitimacy politického řádu a pozitivního práva jako takového. Normativní otázka, zda a kdy přestává staré právo existovat a namísto něj se definitivně prosazuje právo nové, nemá v revoluci nikdy zcela jasnou odpověď, protože nový řád se vždy ustavuje postupně a v konfliktu se starým řádem a tento proces je ovlivněn mnoha sociálními, ekonomickými a politickými skutečnostmi. O to důležitější je potom otázka, ve jménu jakých normativních nároků, očekávání, hodnot a principů se revoluce vedou proti existujícímu politickému řádu a jeho pozitivnímu právu.

* Prof. JUDr. Jiří Příbáň, DrSc., School of Law and Politics, Cardiff University. E-mail: Priban@cardiff.ac.uk.

¹ HART, H. L. A. *The Concept of Law*. 2nd edition. Oxford: Clarendon Press, 1994, s. 118.

Revoluce je normativní difference, ve které se ukazuje neredukovatelnost legitimacy na legalitu, ale současně se z legality stává nástroj revoluční změny. Kromě bezpočtu historických, politologických nebo filosofických úvah na téma Říjnové revoluce provedené bolševiky roku 1917 je tak třeba toto období zkoumat právě v kontextu vztahu mezi legitimitou a legalitou, který představuje vlastní téma právní a politické sociologie.

Současně je třeba zdůraznit, že takové zkoumání Říjnové revoluce nemá nic společného s komunistickou nebo socialistickou právní teorií,² která se kromě jiného ustavila jako legitimizační schéma porevolučního státu a práva prosazovaného komunistickou mocí po roce 1917 v Rusku a poté v dalších zemích, v nichž byl tak či onak nastolen komunistický režim, tj. v důsledku občanské války, okupace atp. Teorie státu a práva legitimizující Říjnovou revoluci představuje problém jiného řádu, který se týká vztahu politiky a vědy, a proto může představovat nanejvýš zvláštní předmět zkoumání, ale rozhodně nemůže vést k porozumění revoluci jako takové.

O vnitřní dynamice Říjnové revoluce také nemá smysl spekulovat s odkazem na Lenínův spis *Stát a revoluce*, protože jeho autor navzdory ideologické zarputilosti dokázal velmi pružně měnit rozhodnutí podle momentální politické situace. Karl Marx zase zamýšlel vedle kritiky kapitálu sepsat i komplementární kritiku práva, ale nikdy tento plán neuskutečnil,³ a v dílech Marxových i Engelsových bychom marně hledali jakoukoli ucelenější právní teorii nebo filosofii. Občanská práva představovala podle Marxe pouze symbol buržoazního politického řádu a ideologie vládnoucí třídy, které je třeba zbavit se revoluční cestou. Majetková práva nebo ústavní demokracie, to vše jsou pro něho jen pojmy popisující falešné právní formy, jejichž esencí je ekonomické vykořisťování a třídní boj. V tomto smyslu byli ruští bolševici pravými dědici Marxova učení, a ne jeho špatnými interprety, jak se někdy západní marxisté snaží tvrdit.

Jistěže lze vést paralely mezi Francouzskou a Říjnovou revolucí, respektive jakobíny a bolševiky. Jistěže lze nalézt mnoho analogií revolučního teroru v dějinách a jeho legitimizace sociální utopií, ve které revoluční násilí je vykoupeno harmonickým ideálem, k němuž lidstvo odnepaměti směřovalo a nyní ho naplňuje revoluční cestou. Přesto bychom v těchto srovnáních neměli zapomínat na to, co je pro Říjnovou revoluci jedinečné a co ji odlišuje od jiných revolucí moderní doby.

Negace práva a státu jako takového představuje základní legitimizační schéma Říjnové revoluce, jejíž průběh je ryzí ukázkou právní i politické diskontinuity. Přitom tato revoluce nemá nic společného s anarchismem, ale její ideologická východiska naopak patří do široké palety moderního utopického myšlení a učení o odumírání státu a jeho nahrazování racionální správou společnosti. Toto schéma, v němž legální legitimitu státu střídá nelegální revoluce zaměřená na zrušení státu a práva a vytvoření zcela nové společnosti, jejímiž základními hodnotami jsou revolučnost i racionální organizace, odlišuje Říjnovou revoluci roku 1917 od klasických revolucí konce 18. století i většiny emancipačních revolucí 19. století. Revoluční žár je pro ni stejně důležitý jako chlad

² K tématu komunistické a socialistické právní teorie viz PŘIBÁŇ, J. Na stráži jednoty světa: marxismus a právní teorie. In: BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds). *Komunistické právo v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 21–41.

³ MARX, K. Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844 (výňatek). In: MARX, K. – ENGELS, B. *Vybrané spisy v pěti svazcích. Svazek 1*. Praha: Svoboda, 1976, s. 45.

racionální organizace. Chaos společenského zmatku rodí řád rozumu, proti kterému bouřit se by znamenalo absurdně vzdorovat objektivnímu zákonu dějin a lidského pokroku.

Z těchto důvodů je třeba analyzovat Říjnovou revoluci roku 1917 v kontextu obecné teorie legitimacy státu a práva. S tím úzce souvisí druhý předpoklad této stati, a to odmítnutí teze, podle které Říjnová revoluce představuje úchylku v politice revolučního marxismu, a proto ji nelze považovat za „pravou“ revoluci v marxistickém smyslu slova. Představa, že bolševici nemohli být vzhledem k celkové zaostalosti Ruska pravými reprezentanty proletářské avantgardy a nemohli „naplnit odkaz“ marxismu, je jen špatně maskovaným šovinismem části západní levice projevující vůči celé zemi a jejím dějinám kulturní předsudky, proti kterým se v jiných souvislostech vždy velmi rázně vymezuje a které jinak považuje za projev koloniálního nebo imperiálního evropského myšlení. I ve vztahu k Říjnové revoluci je proto třeba zbavit se kulturního předsudku, že se jednalo o pouhou úchylku na velkolepé cestě dějin Západu za svou revoluční utopií, a naopak je třeba přijmout ji jako součást této utopie a všech politických katastrof, které k ní patří.

V této stati se proto nejprve zabývám problémem legality, hodnot a legitimacy státu. V následující části analyzuji legitimitu Říjnové revoluce v kontextu obecné revoluční dynamiky. V závěrečné části se vracím k problému hodnot v právu a politice a jejich proměnlivosti, která znemožňuje, aby se z nich staly fundamenty systémů pozitivního práva a politiky. Říjnová revoluce zde slouží jako příklad regresu, k jakému takové pokusy vedou v kterékoli moderní společnosti. Zároveň však odmítám popisovat ji jako izolovaný nebo ojedinělý fenomén, a naopak ji zasazují do rámce obecných depolitizačních a sociálně inženýrských tendencí moderní doby. Stejně jako avantgardnímu sovětskému umění nelze porozumět bez znalosti italského futurismu, ani Říjnové revoluci nelze porozumět bez této obecné legitimizace modernity.

1. BOLŠEVICKÝ POKUS SJEDNOTIT FILOSOFII LEGITIMNÍ POLITIKY SE SOCIÁLNÍM INŽENÝRSTVÍM

Každá moc usiluje o svou legitimizaci. V revoluci se toto úsilí radikálně zvyšuje s tím, jak roste násilí a konfrontace mezi různými legitimizačními nároky. Právě v tyto historické chvíle proto roste i role normativních zdůvodnění a filosofických vysvětlení legitimního politického řádu a dochází k jejich zakomponování do rozmanitých ideologických systémů. Než postoupíme k analýze tohoto sociálního faktu, je proto nutné odlišit filosofii legitimní politiky od sociologie legitimacy státu a práva.

Problém legitimacy odráží typicky moderní rozdíl mezi filosofií a sociálními vědami. Politická filosofie a teorie definuje normativní podmínky legitimacy pomocí různých modelů politické asociace a spolupráce, jako jsou například společenská smlouva, třídní konflikt, občanská společnost atp. Normativní teorie legitimacy tak převážně analyzují nároky *de facto* moci na *de iure* vládu nad celou politickou společností.⁴ Legitimita je v těchto filosofických koncepcích *normativní externalitou*, která konstituuje obecnou platnost systémů pozitivního práva s jeho legalitou i politiky s její mocí.

⁴ NOZICK, R. *Anarchy, State and Utopia*. New York: Basic Books, 1974, s. 114.

Naproti tomu druhý přístup, typický pro sociální vědy, se zaměřuje na výkon a operace těchto společenských systémů a procedur, jejichž prostřednictvím se moc a její rozhodnutí manifestují ve společnosti. Jak ukázal již Max Weber, různé sociální systémy – hospodářství, politika, právo, věda, náboženství atd. – mají různé nároky na platnost. Společenská diferenciací a partikularizací těchto nároků na platnost přitom zpochybňuje univerzální nároky definované morální a politickou filosofií nebo teologií. Filosoficky definované normativní hierarchie se ve funkcionálně diferencované společnosti nemohou prosadit, protože v ní neexistuje přístup k nějaké základní normě a nelze ji integrovat z jednoho centra politické, morální, hospodářské nebo náboženské moci.

Klasickou otázkou transformace moci na právo, která vedla největší postavy dějin filosofie k nejspletitějším úvahám o ústavě a podmínkách politické moci, moderní sociální vědy přeformulovaly jako dvě různé otázky, totiž účinnosti moci a jejího normativně právního ospravedlnění. Otázka legitimacy se potom typicky rozbíhá oběma směry bez možnosti zpětně ji sjednotit a syntetizovat. Stává se záležitostí účinného použití síly, jejímž prostřednictvím lze dosáhnout stanovených politických cílů a organizovat stát jako onu Hobbesovu *machina machinarum*, tj. umělou společnost. Zároveň právně definuje podmínky ospravedlnitelného použití síly a normativní očekávání spojená s nárokem suverénního státu ukládat povinnosti jeho občanům.

Na tuto nesouměřitelnost politické filosofie a sociálních věd poukázala například Hannah Arendtová, když kritizovala rozklad moderní politiky, ve které ctnosti a výtečnost postupně nahradila starost o sociální otázky a blahobyt a která z veřejného prostoru politické svobody postupně vytvořila sociální oblast vzájemné sociální závislosti. Stát se stal státem blahobytu a obecný princip spravedlnosti se transformoval na specifické formy sociální spravedlnosti.⁵

Pro Arendtovou a další filosofy představuje sociologický pohled na politiku s jeho zaměřením na funkce, operace a výkon jen symptom moderní politické krize. Její kritickou teorii politiky sdílí například Alasdair MacIntyre, který hovoří o ztrátě občanských ctností a vyčerpání politických tradic v naší kultuře směřující k „*nadcházejícímu věku barbarství a temnoty*“.⁶ Podle MacIntyry je moc bez ctnosti a metafyzických základů nelegitimní. Podle tohoto názoru legitimita politického řádu závisí na spravedlnosti ve smyslu ctnosti poskytující lidskému životu morální jednotu a také na metafyzickém pojmu dobra coby cíle, ke kterému jsou lidské bytosti přirozeně vedené rozumem. Jinými slovy, je třeba obnovit nadřazenost filosofie nad sociálními vědami, protože společné dobro politického celku nelze konstruovat pomocí imanentní veřejné rozpravy a různých sociálních potřeb a zájmů.

Tyto filosofické spekulace a kritiky sociálních věd jsou součástí obecnější reakce na změnu v moderním myšlení, kterou Sheldon Wolin kdysi označil jako obrat od politiky směrem k sociálním vědám a inženýrství. Tento posun má samozřejmě důsledky i pro otázky moci a její legitimacy. A málokterá historická událost ilustruje tento posun tak výrazně jako Říjnová revoluce s jejím příslibem zrušit rozdíl mezi veřejným a soukromým, a tím i mezi politickým rozhodováním a sociálním zájmem. Napříště se měla politika stát jen reprezentací totálního světa společnosti. V důsledku toho se ovšem

⁵ ARENDT, H. *The Human Condition*. Chicago: The University of Chicago Press, 1958, s. 48–49.

⁶ MACINTYRE, A. *After Virtue*. London: Duckworth, 1981, s. 263.

společnost nakonec paradoxně zcela podřídila nové diktatuře a jejím totalitním politickým nárokům.

Říjnová revoluce je v tomto smyslu extrémním příkladem obecné moderní tendence zrušit politiku sociálním inženýrstvím. Moderní politická imaginace odvozovala politiku od svobodné vůle lidí ke sdružování, udržování a kultivování vzájemných vztahů a svrchovanou moc považovala za způsob, jak tyto vztahy zajistit. Svoboda občanů se stala podmínkou legitimacy státu. Než se svrchovaná moc může uplatnit, je třeba legitimizovat ji hodnotami a zájmy zformovanými ve společnosti do jazyka občanských práv a svobod a legálně konstituovaných jako první princip právního státu, tj. rovnost všech občanů před zákonem. Stát nepředchází společnost, jak se domníval Aristotelés, ale naopak je společenským výtvorem a výsledkem sociální interakce ve formě konsensu, ale i konfliktu, kontraktu atp.⁷

Bolševici naproti tomu nabídli utopický příslib jednou provždy stát zrušit, a to jednorázovou násilnou revoluční akcí, která měla uvést do pohybu spontánní a uvědomělou sociální interakci, jejíž vnitřní rozumnost a soulad s historickými zákony lidstva měly garantovat postupné mizení politické moci a její nahrazování racionalitou sociální organizace legitimovanou ideálem sociální spravedlnosti a rovnosti v přístupu k sociálním zdrojům. Fakticita rozumu se měla stát základní společenskou normou. Zcela v duchu marxistické dogmatiky se spekulativní filosofie a ideologie prohlásila za materialistickou vědu, která z titulu údajné vědecké přesnosti a souladu s objektivními zákony dějin má právo na diktování všech zákonů, tj. politickou legitimitu.

Příklad Říjnové revoluce transformující se do totalitní *machina machinarum* a současně udržující občany v budování a očekávání stále spravedlivější a blahobytnější společnosti ilustruje obecný přechod od politické filosofie k sociálnímu inženýrství, ovšem při paradoxním zachování univerzálních nároků platnosti.

2. HODNOTY A NORMATIVNÍ UZAVŘENOST PRÁVA

Rozdíl mezi obecným pojmem společnosti a specifickým pojmem politického společenství vytvořeného státem připomíná jiné distinkce používané v politických a sociálních vědách, jako například přirozený a politický stav, společnost a pospolitost, demokracie a autokracie, vláda a opozice, konsenzus a konflikt, veřejná a soukromá sféra, komutativní a distributivní spravedlnost, přirozené a pozitivní právo atp. Rozdíl mezi společností a politickým společenstvím však má zvláštní funkci v tom, že umožňuje diferencovat mezi totalitou společnosti a specifickou funkcí politiky, ve které se formuje politické společenství a s ním i systém mocenských vztahů a právních regulací.

Každá moc se musí legitimizovat. V demokratické společnosti však žádná legitimizace moci nemůže být omezena na skupinu těch, kdo drží politickou moc, a musí být naopak rozšířena i na ty, kdo jsou jí podřízeni. Moderní stát lze potom definovat jako politickou instituci, ve které dochází k permanentní selekci mezi záležitostmi, které lze mocensky rozhodovat, a těmi, které naopak rozhodnout nelze, a proto je třeba ponechat je jiným sociálním institucím či režimům vládnutí.

⁷ KRADER, L. *Formation of the State*. Upper Saddle River (NJ): Prentice-Hall, 1968.

Krise totalitního státu byla v tomto smyslu již předem zakódována v Říjnové revoluci bolševiků a jejich ambiciózním plánu pohltnout společenskou totalitu a regulovat ji podle základní normy marxistické ideologie coby principu stojícího nad každým pozitivním právem a politikou.⁸ Tato revoluce a následně i jí vytvořený stát se pokoušely vytvořit stav, v němž by platil jeden jediný veřejný a oficiální názor, tj. něco, čeho nelze dosáhnout v moderní funkcionálně diferencované společnosti, která diferencuje mezi soukromou a veřejnou sférou a generuje legitimitu z různých sektorů a normativních očekávání toho, co filosofové a teoretici politiky a práva obecně označují za „občanskou společnost“.⁹

Pro sociology práva je stát sociální organizací donucovacích technik, které kromě účinného použití síly vyžadují ještě další formy ospravedlnění. Na rozdíl od filosofů však hledají tyto formy a jejich nároky na platnost uvnitř společnosti, a ne mimo ni v externalitách typu čistého nebo komunikativního rozumu, obecné vůle, transcendentálně platných hodnot nebo principů.

Moderní právní stát formuluje normativní očekávání a omezení státu prostřednictvím legality. Tato notoricky známá definice legitimacy legalitou však pouze přesouvá problém legitimizace z politického systému, který je nyní legitimizován legalitou, na systém pozitivního práva, jehož legitimita mimo úzký rámec účinnosti norem se sama stává problematickou. Problém legitimacy právem se pouze mění na problém legitimacy práva, kterou nelze definovat úzce jen jako účinnost práva, ale zrovna tak se nelze jednoduše odvolávat na test vyšší legitimacy z pozice univerzální etiky, přirozeného práva atp.

Tento vnitřní paradox legitimacy, která nespočívá jen ve funkčnosti systému, ale zrovna tak ji nelze podřídít kódu univerzální morálky, dobře ilustruje slavná debata mezi Jürgenem Habermasem a Niklasem Luhmannem v 70. letech minulého století. O dvě desetiletí později Luhmann závěry z této debaty ještě radikalizoval, když poznamenal, že legitimita je důležitá jen pro ty, kdo ji za důležitou považují, ale jinak nemá valný význam, protože neumí odpovědět na otázku, jak systém pozitivního práva organizuje svou vlastní autonomii a jak se imunizuje proti zásahům ze sociálního okolí.¹⁰

Jednou z možných odpovědí na tuto robustní Luhmannovu poznámku je intenzivní studium systémových externalit, které se v pozitivním právu internalizují jako hodnoty nebo principy práva bez toho, že by je bylo možné předurčit a vynutit politickou mocí.¹¹ Zatímco revoluční změny se neobejdou beze změn vedených ve jménu vyšších hodnot a principů, systém pozitivního práva stabilizované společnosti pro změnu nemůže fungovat, pokud by jimi byl neustále destabilizován. Transformace Říjnové revoluce, vedené ve jménu vyšší historické pravdy a univerzálního zákona lidstva, na totalitní stát, v němž pravdu ztělesňuje stranické vedení a jeho donucovací aparát, není potom ničím jiným než extrémní formou této systémové internalizace hodnot sociálním inženýrstvím. Na rozdíl od funkcionálně diferencované demokratické společnosti ovšem bylo pro totalitní právo typické, že v něm vždy zůstával prostor pro intervenci ve jménu těchto vyšších

⁸ PODGORECKI, A. – OLGATI, V. (eds). *Totalitarian and Post-Totalitarian Law: A Sociolegal Analysis*. Aldershot: Ashgate, 1996.

⁹ ARATO, A. – COHEN, J. *Civil Society and Political Theory*. Cambridge (Mass.): The MIT Press, 1992.

¹⁰ LUHMANN, N. Operational Closure and Structural Coupling: The Differentiation of the Legal System. *Cardozo Law Review*. 1992, Vol. 13, No. 5, s. 1419–1441, 1426.

¹¹ Tímto problémem jsem se zabýval ve vztahu k politickému disentu. Viz PŘIBÁŇ, J. *Disidenti práva*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001.

hodnot tzv. třídní spravedlnosti, která ovšem z hlediska práva představovala ne možnost uvážení, ale arbitrární aplikace práva.

3. NUTNOST A TICHŮ: DEPOLITIZAČNÍ LEGITIMITA A TEROR ŘÍJNOVÉ REVOLUCE

Legitimita Říjnové revoluce spočívala v absolutním podřízení politického boje hodnotově a principiálně založené vizi budoucnosti, ve které společnost nebude již rozdělena na sociální třídy žijící v nesmiřitelných ekonomických a sociálních konfliktech, ale naopak naplní ideály rovnosti, volnosti, bratrství a totální spravedlnosti tím, že kromě třídních rozdílů zruší celý společenský řád a s ním i jeho organizaci včetně buržoazního státu a práva.

Legitimitu revoluce tak zakládala již v úvodu zmiňovaná *negace* státu a práva vycházející z představy, že tyto instituce nahradí beztřídní společnost, ve které stát sám sebe zruší a právo nahradí společenská samospráva. Nešlo tedy o pouhý boj proti existujícímu státu a jeho právnímu systému, který měl nahradit systém jiný, jak je tomu běžné v jiných „patologiích“ platného práva od revolucí přes státní převraty a okupace až po nejrozmáhlejší formy kolonizace a dekolonizace. Určujícím znakem Říjnové revoluce nebyl ani obvyklý boj proti sociálním nerovnostem, nespravedlnostem a křivdám, protože ten byl typický již pro revoluční změny a politický pohyb v Rusku před bolševickým převratem. Rozhodující byl mnohem zásadnější ideologický posun v Říjnové revoluci, kterým se rušila nejen základní norma platného práva, ale od základu se měnila celá společnost a s ní i samotný člověk.

Namísto deontologického problému norem šlo v případě bolševického revolučního experimentu o pokus o ontologický převrat světa a lidského bytí. Otevřeně protistátní a protiprávní charakter revoluce si potom vyžaduje analýzu specifických legitimizačních prvků této revoluce, které ji odlišují například od Francouzské revoluce, ve které šlo o transformaci moderního státu, nebo Americké revoluce, ve které legalita a ústavnost hrála klíčovou roli při budování americké demokratické společnosti.

Přes očividné podobnosti mezi jakobínským obdobím Francouzské revoluce a ranou fází Leninova revolučního teroru je Říjnová revoluce podstatně komplexnějším politickým pohybem, ve kterém nejde o vznik nové legitimní vlády, ale o zrušení vlády jako takové ve jménu utopie všeobecného bratrství a spravedlnosti definované přes rovnost nejen ekonomických nebo právních, ale všeobecně sociálních podmínek života. Despotický stát, do jehož zformování vyústila Francouzská revoluce, nelze jednoduše srovnávat s totalitní mašinérií státního násilí, k jaké nakonec paradoxně vedl bolševický slib zrušit každou vládu a vykořisťování.

Legitimita Říjnové revoluce je ale zrovna tak vzdálena Americké revoluci, která byla revolucí ústavní formy vlády, a proto si na rozdíl od Francouzské revoluce udržela právo a jeho vládu jako rozhodující princip omezující i konzervující každou moc. Zatímco Francouzská i Říjnová revoluce své děti, obrazně řečeno, sežrala, Americká revoluce své děti nejen odměnila, ale umožnila jim i stabilizovat nový systém a paradoxně tak restaurovat systém ústavní vlády, který v mnoha ohledech navazoval na předrevoluční poměry.

Naproti tomu Říjnová revoluce důsledně vycházela z marxistické kritiky právního formalismu a abstraktní filosofie práva. Historická úloha politické vůle byla podle této

kritiky zásadní, zatímco instituce státu či práva se považovaly jen za její projev. V této souvislosti je také třeba odlišit revoluční pohyb organizovaný bolševiky na podzim 1917 a politické změny v Rusku, které jim předcházely. Revoluce totiž nezačínají jako utopické pokusy o vytvoření toho, co Hannah Arendtová popisovala jako *novus ordo saeculorum*,¹² v němž touha po tom, co je zcela nové, převažuje nad reformním úsilím o nápravu existujících nespravedlností a křivd. V první fázi se legitimita revolučního pohybu zpravidla opírá o politickou a sociální nápravu ve jménu existujících hodnot, zatímco teprve radikalizace a vstup revoluce do druhé fáze otevírá prostor pro legitimizaci utopickým očekáváním zcela nového politického řádu a vytvoření nové společnosti.

V tomto smyslu Arendtová trefně poznamenává, že muži Října se nepoučili ani tak z činů Francouzské revoluce, ale především z jejího historického významu a role, jakou si sami bolševici v roce 1917 po vzoru jejich francouzských předchůdců přisoudili v dramatu moderních dějin. Raději hrát zločince, pokud jim dějiny měly tuto roli připsat, než aby zůstali mimo jejich hru.¹³

Historická nutnost tak představuje další určující legitimizační prvek Říjnové revoluce. Absolutnost revolučního násilí a vůle za ním stojící se zde setkává se stejně absolutní normou zákona dějin, o němž marxisté vždy tvrdili, že ho rozkryli, a proto mohou být i jeho svrchovanými interprety a uvádět ho prakticky do života moderní společnosti. Jakákoli forma aplikace tohoto zákona včetně revolučního násilí je tak předem legitimizována normou tohoto zákona dějin.

S tím ovšem úzce souvisí třetí legitimizační prvek Říjnové revoluce, a to převedení revoluční vůle a násilí páchané ve jménu historické nutnosti na další, totiž *sociální nutnost*. Revoluce představuje vyhrocenou formu sociální otázky, pro kterou mají marxisté i bolševici připravená překvapivě depolitizovaná technická řešení. Komunismus? To je elektrifikace a sověty! Ne tedy stranická vůle nebo politika ústředního výboru zformulovaná do zákonů a vynucená státními orgány, ale moderní technika společně s decentralizovanými a samoorganizovanými radami pracujících vyřeší nakonec otázku chudoby a sociální nespravedlnosti.

Tento paradox depolitizace revoluce samotnými bolševiky ovšem ve skutečnosti znamená posílení jejího hodnotového základu, protože proti technice a vědě nelze hlasovat. Lze je jen přijmout a podřídít se jim, ovšem samozřejmě ve formě, jaká je politicky přípustná. Osud sovětské vědy a techniky tak nápadně připomíná i osud samotných sovětů, které sice vznikly jako vskutku nová a revoluční forma vlády v roce 1917, ale v okamžiku, kdy se jejich rozhodování odchylovalo od stranické linie, jejich vliv byl okamžitě potlačen.

Důležitá na této zdánlivé depolitizaci revoluce je však proměna, o které již byla řeč, a to transformace politiky na sociální inženýrství, jehož extrémní formou se následně stal stalinistický režim. Zde také musíme hledat ještě jeden legitimizační prvek Říjnové revoluce, kterým není jen vítězství bolševiků nad opozicí a její neutralizace, ale doslova umlčení všech hlasů, které se neztotožnily s revolucí a jejím étosem i patosem. *Ticho* je tak důležitým znakem revoluce roku 1917. Zcela mizí politické procesy přesvědčování, vyjednávání nebo kompromisu, tj. legitimizační strategie, bez nichž si nelze představit fungování moderního systému pozitivního práva a politiky. Není jich třeba, protože

¹² ARENDT, H. *On Revolution*. London: Penguin, 1990 (orig. publ. 1963), s. 41, 179 an.

¹³ *Ibidem*, s. 58.

vůdci revoluce představují nový typ člověka, který se již nemůže mýlit, jelikož stojí na straně dějin a jejich zákona pokroku.

Tito neomylní vůdci nového typu ochrání chudáky, zničí nepřátele a naplánují budoucnost i cestu k ní. Kdokoli by se proti nim postavil, musí být umlčen. Nezapomínejme, že čistky neprobíhaly v bolševickém vedení až za Stalina, ale byly běžnou součástí politické praxe a Leninova vůdcovského stylu dávno před revolucí. Důvodem byly ideologické spory. Jakmile bolševici převzali moc, tyto spory a čistky dostaly jen jinou mocenskou formu a staly se záležitostí ne stranického, ale přímo státního aparátu a represe.

Vazba mezi ideologií a terorem se nikdy v dějinách neukázala v tak čisté podobě, jako během Říjnové revoluce a po ní. Kde násilí vládne absolutně, tam všichni musí zmlknout, jako například v koncentračních táborech totalitních režimů. Tam ale také končí politika a začíná teror sociální a historické nutnosti! A v tomto smyslu legitimita Říjnové revoluce nespočívala jen v negaci státu a práva, ale politiky jako takové, a to ve jménu sociálního inženýrství na straně jedné, a absolutních hodnot komunistické utopie na straně druhé.

ZÁVĚR: O NEZBYTNOSTI I NEMOŽNOSTI LEGITIMIZACE HODNOTAMI

Revoluci lze považovat za absolutní hodnotu, která legitimuje sebe sama. Chová se jako božstvo, které krutě žárí na všechna ostatní božstva a jakoukoli odchylku považuje za trestuhodnou neposlušnost.

Říjnová revoluce tak fungovala jako „super-médium“, které chtělo podřídit veškerou sociální komunikaci „vědeckému světovému názoru“ nepřipouštějícímu žádné pochybnosti ani odchylky. Moderní společnost však takové médium nezná, a proto každý pokus o jeho zavedení vede jen k regresi ve všech oblastech sociálního života od hospodářství a politiky až po vědu nebo výchovu.

Absolutní povaha hodnot odporuje bytostně pluralitní povaze moderní politiky a společnosti, ve které neexistuje možnost, že by hodnoty byly akceptovány jako univerzálně platné. Hodnoty jsou příliš nestabilní a konfliktní, takže nemohou vytvářet normativní základy moderní společnosti. Jak poznamenává Max Weber, moderní společnost je morálně pluralitní a hodnotově polyteistická a různí lidé v ní zastávají různé a často nesouměřitelné a vzájemně konfliktní hodnoty. Stát nemůže garantovat legitimitu tím, že by integroval morální hodnoty do právní normativity, takže nakonec je to byrokratický řád pronikající všechny formy moci ve společnosti, co zajišťuje politický požadavek všeobecné poslušnosti navzdory tomu, že osobní a konfliktní forma politiky a neosobní a abstraktní forma byrokracie jsou si navzájem zcela cizí.¹⁴

Paradox spočívá v tom, že hodnoty jsou z definice absolutní, zatímco platnost byrokratických pravidel může být jen relativní a závisí na oficiální kompetenci a potřebě sociálního řízení a inženýrství. Podle Webera si moderní politika paradoxně vyžaduje trvat na možnosti objektivní platnosti hodnot a konečného smyslu politické moci, přestože v odkouzleném světě moderní společnosti nelze tyto objektivní hodnoty nabízející konečná řešení a odpovědi na otázky smyslu života nikdy rozkrýt a založit.

¹⁴ WEBER, M. *Economy and Society* 2. Berkeley: The University of California Press, 1978, s. 959.

Odkaz Říjnové revoluce tak dnes spočívá především v poznatku, že moderní společnost není podřízena objektivním zákonům, jejichž poznání by nám otevíralo současně cestu k revoluční transformaci této společnosti. Hodnoty nelze z moderní společnosti vytěsnit, ale současně je nelze považovat za transcendentální základy společnosti, které by šlo jednoduše vynutit politickou mocí nebo uzákonit a prosadit silou zákona. Univerzálně platné marxistické zákony společnosti tak nakonec naplňoval partikulární teror stalinistického sociálního inženýrství s jeho neosobními normami, do nichž bylo možné dosadit kdykoli jakýkoli ideologicky hodnotový rámec.

V roce 1917 se bolševici domnívali, že vlastní schéma historického a společenského pokroku a revolučním násilím ho jen uvedou do pohybu a tím ho patřičně *zhodnotí*. Modernita však znamená pravý opak, totiž že všechny „*seznamy hodnot jsou čekací seznamy*“,¹⁵ protože nikdo předem neví, které hodnoty si společnost zvolí, aby se řídila podle jejich normativních očekávání.

Tyto čekací seznamy hodnot jsou nejen vždy pouze dočasné, ale nakonec i méně důležité než morální naděje spojované se samotným čekáním. Optimisté věří, že jejich Godot s hodnotami jednoho dne přijde. Pesimisté v jeho příchod nevěří. A skeptici se chovají tak, jako kdyby měl přijít, i když jim veškeré poznání a zkušenosti říkají, že to není možné. Naproti tomu revolucionáři jako ti nejzapálenější moralisté předstírají, že tyto hodnoty našli, a poučují ostatní, jak mají podle nich jednat. Když se však z pouček stanou příkazy, revoluce končí a přichází diktatura. Proto musí každá revoluce obsahovat také vnitřní procedury, jak přehodnotit svou vlastní hodnotu, a tím předem znehodnotit každý pokus o převrat ve jménu absolutních a univerzálních hodnot.

¹⁵ LUHMANN, N. Quod Omnes Tangit: Remarks on Jürgen Habermas's Legal Theory. *Cardozo Law Review*. 1995–1996, Vol. 17, s. 886.

Eternal Recurrences of New Orders: On the October Revolution, Social Engineering and the End of the State and Law

Jiří Příbář

Abstract: *The October Revolution is part of the typically modern belief in the end of politics, the withering state and its gradual replacement by rational administration of society. This scheme, in which the state's legal legitimacy is being replaced by the illegal revolution aiming at the abolition of the state and law and the creation of an entirely new society based on the values of both revolutionary change and rational organisation, distinguishes the October Revolution of 1917 from classic revolutions of the eighteenth century and most of emancipatory revolutions of the nineteenth century. In the introductory part of this article, I focus on the problem of legality, values and the state's legitimacy. In the following part, I analyse the October Revolution's legitimacy in the context of general revolutionary dynamics. In the final part, I return to the problem of values in law and politics and their changeability which makes them incapable of becoming the foundations of the systems of positive law and politics. The October Revolution serves as an example of societal regress caused by such attempts to establish value foundations of positive law and politics. Nevertheless, I refuse to describe the October Revolution as an isolated and exceptional phenomenon. Instead, I contextualise it as part of general modern trends of depoliticisation and social engineering. As much as the Soviet avant-garde art cannot be comprehended without the Italian futurism, the October Revolution cannot be comprehended without this general legitimisation of modernity.*

Key words: *The October revolution, bolshevism, legitimacy, depoliticisation, terror, social engineering*